

Agriculturae doctrina

Cathedris Universitatum vindicata.

Dissertatio Inauguralis

qua exhibita

summos in Philosophia honores

in

Universitate Christiana-Albertina

rite assecutus est

auctor

Georgius Hanssen.

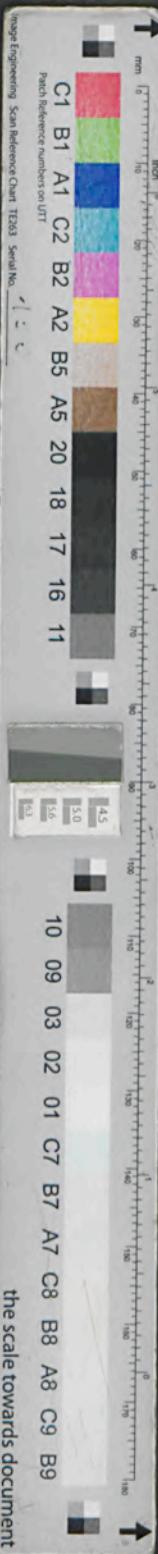
1832

ALTONAE,

ex officina HAMMERICHI et LESSERI.

MDCCCXXXII.

Agriculturae doctrina
Cathedris Universitatum vindicata.

Dissertatio Inauguralis

qua exhibita
summos in Philosophia honores
in

Universitate Christiana-Albertina

rite assecutus est

auctor

Georgius Hanssen.

1832

ALTONAE,

ex officina HAMMERICHI et LESSERI.

MDCCXXXII.

Dissertatio Inquadratia

Universitatee Christiano-Alpinae

Viris amplissimis

P r a e c e p t o r i b u s   s u m m e   v e n e r a n d i s

Augusto Niemann

Carolo Henrico Rau

Cameralium in Germania Statoribus

d. d. d.

auctoris pietas.

Literatur und
Kunstgeschichte

Andreas Weissauer
Carlo Herriko Weissauer

Übersetzung in Germanisch-Geographie

P r a e f a t i o .

In eligenda dissertationis materia diu quum haesitarem, tandem inscriptum thema potissimum tractare mihi proposui pluribus ex caussis, quae, si quis diligenter considerat hodiernum hujus civitatis statum, non facile latebunt. Persuasum enim jam diu habeo, fore, ut, agnita agriculturae rationalis in Universitate litterarum docendae et utilitate et dignitate, non modo agricultura ipsa in melius mutetur et opes publicae augeantur, sed etiam rerum civilium administratio valde proficiat.

Qua de re gravissima quid opiner, quid petam, in universum exponere hoc loco necesse non erit, quum, quae sit mea qualiscunque sententia, identidem in dissertatione ipsa pronunciare non dubitaverim.

Dissertationis autem ordo hic est:

Primum agriculturae historiam introductionis loco breviter adumbravi.

Deinde, quum multi sint agricolae, qui disciplinam esse agriculturae negent, agriculturae rationalis imaginem ante oculos posui.

Jam vero alii iique haud pauci inveniuntur agricultolae, qui utilitatem quidem agriculturae rationalis agnoscant, sed eam in privis tantum oeconomiae ruralis ludis felici cum successu descendam et descendam esse velint. Quare gymnasia illa ruralia cum agriculturae cathedris in Universitatibus litterarum constitutis comparare et nova ista instituta plane supervacua esse, demonstrare conatus sum.

Denique agriculturae doctrinam Universitatibus litterarum hac ex caussa reservandam esse exposui, quod agricultura inter Cameralium disciplinas, quibus, qui rei publicae administrandae participes fieri volunt, operam dare debent, jure referenda est.

Scripsi Kiliae mense Aprili a. 1831.

I.

*Agriculturae historia adumbratur. *)*

Si qua critica et pragmatica, quam vocant, historia agriculturae extaret, quae fidam imaginem progressum et retrogressum, adjumentorum et impedimentorum ejus nobis ante oculos poneret eorumque caussas explicaret, ea profecto non modo ad statum populorum et antiquorum et eorum qui nunc sunt cognoscendum multum faceret, sed etiam ruris disciplinae studiosis et ipsis rerum civilium ministris magno usui foret. Sed mirandum non est, nos carere historicis agriculturae commentariis, quum ipsa res rustica per tot secula neglecta ac contemta fuerit ejusque artis dignitas nostris dum temporibus a viris eruditissimis in lucem sit protracta.

Rei rusticæ initium apud omnes populos ab eo tempore, quod mythicum vocatur et ultra vetustissimam rerum memoriam est, ducitur nec valde repugnabimus, si quis strenuus litterarum sacrarum assetator agriculturae primordia repeatat ex Genesis capite tertio, ubi legimus, dominum ad Adamum ita esse locutum:

„Quia audisti vocem mulieris et contra jussum meum de arbore vetita edisti: maledicta sit terra propter te et in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua es sumtus.“

Ignoscamus Adamo peccatum, quod etiamsi non commissum fuisset, tamen rusticæ nostri sudore manarent in agris colendis, potiusque gratias agamus primis agriculturae sive inventoribus sive propagatoribus, quibus non temere divini honores habiti sunt ab antiquis populis, quum instituta agricultura proprietas quoque introducta fuerit et leges populis datae.

Itaque Osirin summum Aegyptiorum Deum cum aratro et irpice depictum accepimus. Valde quoque celebrata sunt a Graecis Cereris sacra et Persae leges agrarias dignas habuerunt, quae inter sacra praecepta Zendavestae reciperentur. Sic legibus sancta maxime viguit apud Persas et Aegyptios agricultura, cujus omnino antiqui populi potissimum rationem habebant, quum eam aliarum artium parentem existimarent, qua neglecta jacerent omnia.

Pro natura loci in aliis terris aliter ars agricolationis est exulta et aliud rei rusticæ genus alii praelatum. Siccae Asiae regiones colendis pomis praticque melius irrigandis ansam dabant. Plani Mediae clivi rei pecuariae exercendae, in primis equis educandis, favebant. Aegypto limosae et fertilissimæ cultura frumenti accommodatissima fuit, sed quum stercoretione ibi non opus esset, haud multa pecora ab Aegyptiis alta esse videntur; ibidem propter Nili annuas redundaciones aquae ducendae ars ad ultimum fere gradum pervenerat; ad ficus, oleas, vites colendas in Jonia summopere calidum coeli ingenium invitavit. **) Graecorum oeconomia ruralis pro diversa locorum, hominum, civitatum natura maxime varia fuit, sed Graecos jam antiquissimis temporibus rem rusticam summo studio exercuisse, ex eo constat, quod jam tum scriptor rei rusticæ isque poëta exstitit, qui diligenter agriculturae praecepta exposuit. ***)

*) Ad hanc partem dissertationis tractandam his praeципue libris usus sum:

Heeren Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der alten Völker.

Raumer Vorlesungen über die alte Geschichte.

Anton Geschichte der deutschen Landwirthschaft.

Trautmann Versuch einer wissenschaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirtschaftslehre.

**) Hegewisch Nachrichten über die Griechischen Colonien.

***) Praeter Hesiodium perierunt fere omnes Graecorum scriptores de re rustica: epitome tamen exstat ex quadragesinta quatuor scriptoribus et Graecis et Romanis collecta a Constantinopolitano quodam, jussu imperatoris Constantini Porphyrogenetae, qui ad usum populi chrestomathiam rusticam publicari voluit.

Carthaginiensium quoque mentionem facere hoc loco ne obliviscamur, quippe qui non modo summa diligentia agros suos colerent, sed etiam claros rei rusticae scriptores haberent, inter quos Mago eminet, quem patrem agriculturae appellant Romani. Magonis librum de agricultura conscriptum tanti aestimarunt Romani, ut ex senatusconsulto in lingua Romanam publicis impensis converteretur.

Omnis vero antiquos populos Romani in agricultura longe post se reliquerunt, quae, ut studiorum omnium honestissima, ab amplissimis viris colebatur. Incorruptis adhuc tempore reipublicae civium moribus atque retenta antiqua vitae simplicitate, ne clarissimi quidem imperatores aut nobilissimi senatoris suis manibus agros colere dubitarunt. Quid referam, non solum scriptores omnes maxima laude extulisse rem rusticam, sed etiam optimos poetas agriculturam dignam habuisse, de qua carmina componerent?

„Est agricultura, exclamat Cicero, nihil dulcius, nihil melius, nihil homine, nihil libero dignius!“

Severis legibus apud Romanos sancta erat agricultura et quanto agriculturae studio incensi fuerint Romani, inde quoque apparet, quod legem tulerunt, qua Censoribus permitteretur, impune in eos animadvertere, qui negligentius suum agrum coluisserent. Diligenter exposuerunt Cato, Virgilius, Varro, Columella, alii agriculturae praecepta, e perpetua experientia et diligentia rerum naturae contemplatione petita, sed non ita certis verisque principiis nisa, ut haec praeceptorum complexio nomen disciplinae jure sibi possit vindicare. Definit quidem Varro agriculturam ita: „Scientia est, docens quae sint in uno quoque agro serunda et facienda, quae terra maximos perpetuo proventus ferat.“*) Dicit idem, principia agriculturae eadem esse quae mundi, aquam, terram, animam, solem: tamen, quum naturae cognitione apud Romanos admodum manca esset, agriculturae praecepta, utpote inter se male cohaerentia, levissima ac gravissima eodem loco posuerunt itaque in certam artis formam redigi non potuerunt.

Id dolendum est, scriptores Romanos, docentes, qualis agricultura esse debeat, non narrare, quomodo Romani ipsam agriculturam exercuerint, id quod nobis ad perscrutandum reipublicae Romanae statum consideratione maxime dignum esse videtur.**) Sub Imperatoribus valde collapsa est in Italia res rustica et propter nimias divitias, ex omnibus terris invectas, Romani pigrescere ac segnescere coeperunt et agriculturam quoque neglexerunt, jucundius esse rati, subjecto toto fere orbe terrarum, provinciis frugiferis decimas imponere, quam se ipsos artem a majoribus maxime et aestimatam et excultam exercere. Mutati sunt agri frumentarii in hortos ingentis magnitudinis et villae magnifica exstructae neque diutius Romani labores rusticos et procurationem agrorum spectabant, sed voluptatis et oblectationis causa in villis, urbanos strepitus fugientes, degebant. Ambulare in hortis, hoc non est agriculturae operam dare. Medio, quod dicunt, aco soli Arabes, sed per pauca tantum secula, agriculturam cognitione exceillerunt. Multa enim, multis terris orientalibus peragratis, dederant et apud alios populos alia ad rem rusticam pertinentia cognoverant, quae in terras ab ipsis expugnat transierent, ut artem irrigandi prata e Persia in Hispaniam. Adjuti porro rerum naturalium scientia, accutriorem rei rusticae cognitionem sibi paraverunt et agriculturae regulas in artis formam redegerunt, cuius docendae cathedra constituta est terra Granadensi ab Arabibus Nabataeis. Ita non mirum est, scriptores quoque Arabes de re rustica exstissem, quorum clarissimum fuisse Ebn Alwm, seculo p. Ch. n. duodecimo viventem, nuper audivimus.

Sed quae obscura nox offusa erat eodem tempore reliquis Occidentis terris?

Everso imperio Romano eversae quoque litterae artesque; devastatae fertiles Italiae regiones a populis nomadibus, agriculturae, ut aliarum artium, ignaris. Finita gentium migratione et restituta Europae quiete, multa recenter instituta, ut clientela rusticorum, (feudalitas) minime agriculturae instaurandae favebant. Evanuerunt inter haec liberi rustici et in eorum locum „lazzi“ successerunt. Efferrati agri frumentarii curae servorum mandati: homines enim stupidi et tardi, iniquitato conditionis suae afflictati, diligentiam operibus rusticis non adhibebant, sed metu poenae coacti, commissa negotia ruralia invititi exercebant.

Unus quidem vir, Carolus Magnus Imperator, in quo casca antiquitatis virtus vigebat, summo instauranda agriculturae studio ardebat et in Capitulari de villis multa praecepta insignia dedit, administrandis villis et agris colendis accommodatissima. Sed sub sequentibus Imperatoribus imbecillis

*) Varro de re rust. cap. III. sqq.

**) Veteres rei rusticae scriptores quum non perlegerim sed breviter tantum ad hunc usum percurserim, in his sequor virorum qui nostra aetate scripserunt de re rustica judicia.

memoria fere Caroli legum agrariarum et institutionum rusticarum abolita est, praevalente apud omnes Germanos et Slavicos populos omnium rerum inscientia: usque dum in Italia, resurgentibus sub finem medii aevi litteris artibusque, agricultura quoque in melius mutata est. Petrus Crescentius Italus primus fuit, qui post Palladium de agricultura librum scripsit, primo Augustae Vindelicorum anno MCCCCCLXXI typis impressum, qui inscriptus est: Opus ruralium commodorum. Hunc secuti sunt Germani scriptores, ut Conradus Heresbach, consiliarius Juliacensis, qui ruri plurimum commorans et rem rusticam exercens, quum intellexisset, nostro neque coelo neque solo per omnia congruere, quae veteres, ut Cato, Varro, Columella tradidissent, de agricolatione commentari aliquid nostrae regionis usibus accommodatum constituit et in quatuor libros quae ad universam rem rusticam pertinere videbantur contraxit.*)

Sed commentarii de re rustica vel optimi nihil fere utilitatis in commune afferre poterant, quo tempore rusticorum ordo artem legendi ignoravit, quo feudalitatis potentia pestifera impedivit meliorem agricolationem, quo perpetua bella et interna et externa agros frumentarios devastabant et agricultas pessum dabant. — Jam belli tricenarii mentionem faciamus necesse est, evertentis fere patriam nostram atque ita incolis nudantis, ut exempli gratia in Wurtembergico ducatu e numero quingenties mille hominum quos haec terra anno MDCXXXIV habuerat incolas anno MDCXLI duodequinquagies tantum restarent. Et in Hannoverano regno tum temporis plures lupi, quam homines conspiciebantur.**)

Quo magis principum fuit seculo sequenti regnantium, rebus oeconomicis universorum civium subvenire, ut sensim Germania exhausta vires reciperet pristinasque opes recuperaret.

Cura oeconomiae publicae collegii mandata supremis, quorum qui a consilio erant ad studium Cameralium incubuerant: inter Cameralia vero agriculturae etiam doctrina locum tenebat, quae quidem ad artem ipsam agricolationis emendandam pro tenui tunc temporis rerum naturae cognitione haud multum valebat. Huc accedit, ut principes, falso opinantes omnes universae civitatis opes in pecunia consistere, quae opinio fundavit eam oeconomiae nationalis rationem, quam Mercantilismus vocamus, fabricationem et mercaturam magis foverent et agriculturam minus publica cura adjuvarent, imo saepius impedirent, quum, ut opifices sublevarent, exportari frumenta vetarent ideoque rusticorum quaestum, imminuto frumenti pretio, valde violarent.

Quo fit, ut omnes scriptores nostri proxime praeteriti seculi valde querantur, agriculturam tam esse neglectam, et indignantur, vulgus hominum sui temporis omnem quaestum quantumvis sordidum ex quibuslibet mechanicis ac sellulariis artibus honestiorem esse eo putare, qui ex agricultura proveniat.

„Colonos sine ulla rerum notione et in summa artis inscientia opera rustica facere, ignaviae et „ignorantiae causa omni opportunitate se ipsos destituere neque aliud hominum genus abjectius „esse, quam quod ruri in casis degat agrumque colat.“ ***)

Itaque — clamant — si qua patriae in nobis caritas, si quod studium humanitatis, si qua pietas est, in hoc docti bonique omnes conspiremus ut disciplina praestantissima diligenter a nobis cognoscatur, cognita communem ad usum quam fidelissime ut transferatur, quo rusticorum gens, maxima hominum pars, litterarum auxilio emendetur. Defuit enim hactenus ratio, defuit doctorum consilium, quorum sumtibus et industria excitari dirigique rusticorum opus et agrorum cultum quam optime institui conveniret, defuit illud commune et inenarrabile litterarum beneficium. †)

Defuit sane, quod desiderabatis vestro tempore, viri benevolentissimi, defuit neque tamen amplius deest.

I. Ubique enim societas oeconomicae instituta sunt, quae quantum possent ad adjuvandam rem rusticam, ad emendandam artem divulgandamque disciplinam agriculturae, ad meliorem reddendam

* Quod opus primo typis impressum Coloniae Agrippinae anno MDLXXIII in Universitatis Kiliensis bibliotheca exstat. Copiosum scriptorum rei rusticae recentium indicem invenimus apud Beckmann in libro q. i. Grundzüge der deutschen Landwirthschaft.

**) Cf. Spittleri historiam Wurtembergicam et Hannoveranam.

***) Cornarius physicus, Mauillon aliquique scriptores, qui physiocratiam profitentur.

†) „Si enim quae inde a Columellae aetate usque ad nostra tempora vel scripta vel gesta fuerunt, nobiscum resputemus, nulla fere accessione notabili agricultura auctam fuisse, sed sibi similem semper mansisse, intelligemus: quod profecto aliter foret, nisi ars scientia destituta fuisset.“ Bergmann de terris geponicis, Lipsiae 1788.

conditionem rusticorum afflictam, conferre sibi proposuerunt; quam ob rem disceptationes de oeconomia rurali actas perscribi jubebant, praecepta clarissima dabant, plantarum utilissimas varietates et species, meliora instrumenta rustica comparabant et divulgabant et praemiis excitabant rusticos in quolibet rei rusticæ genere excellentes.

Quarum societatum plurimæ adjunxerunt se nostro tempore regibus, qui auxilio et pecunia adessent. Clarissima terrarum externarum societas oeconomica Anglorum est board of agriculture, a Sinclair constituta. Quod ad nostram patriam attinet, maxime Wurtembergica et Megalopolitana ad rusticorum ingenium erudiendum opesque augendas contulisse mihi videntur. Societas oeconomica Austriaca fundata est anno 1810, Bavaria anno 1812, Badensis, quae jam torpescit, anno 1818. Novissimæ sunt tres in ducatis nostris nuper constitutæ, quae sedem habent Gettorfii, Segebergae, Lensanii, quae præsidio et subsidio Regis nostri et collegii supremi administrativi carentes, privatas tantum rationes, si servire volunt communi utilitati, inire coactæ sunt.

II. Postquam demum initio fere seculi nostri Smithiana doctrina de oeconomia publica victoriam reportavit de falsis istis opinionibus, quae Mercantilism vocantur, imperatores, reges, duces, civitatumque ministri potiorem rei rusticæ rationem, quam antecessores, habuerunt et impedimenta frequentia, quae corrigendæ agriculationi et locupletandis rusticis obstabant, ut servitium, communionem agrorum, decimas, angarias, et multa officia ex jure feudalitatis præstanda, e medio tollere studuerunt: non semel quidem, sed paullatim, ut negotii difficultas poposcit.

III. Sed maximi ponderis fuit in excolenda ipsa agriculturae disciplina, quod doctissimi viri, qui felici eventu studia sua in cognitionem naturæ contulerant, e doctrina Physicorum ita derivarant rei rusticæ principia, ut agriculturae præcepta in certam, firmam, stabilemque artis formam referri posse non amplius in dubium vocari possit.

Et fuit quidem Germanus, Vir clarissimus Thaér, cui laus et gloria debeatur, quod agriculturam, principiis Physics fundatam, in dignitatem disciplinæ primus evexerit.

Thaér medicus Archiater fuit Cellae Hannoveranae ibique scriptis Anglorum de re rustica recentissimis incitatus, et studio agriculationis ductus, agrum modicum conduxit, in quo colendo cognitionem rerum naturæ, e Physics disciplina comparatam, adhibuit.

Acquisita per multos annos notitia et rationis et usus agriculationis, a Ministerio Regis Borussiae assumptus et villa Moeglina donatus est, ubi rei rusticæ studiosos, aliis præceptoribus adjuvantibus, doceret ibique anno 1809 clarissimum edidit opus:

Grundsäze der rationalen Landwirthschaft, quod etiamsi erroribus et mendis non vacuum, et in nonnullis, ut omnia humana, imperfectum, ita tamen comparatum est, ut lubenti animo posteri, si in ullius, in hujus magistri verba juraturi esse videantur.

II.

Agriculturae esse disciplinam, ejusque studium agricolis, qui vocantur practici quam maxime necessarium esse, ostenditur.

Si quis rei rusticæ s. oeconomiae ruralis (quam etiam per denominationem a potiore, ut hodie loquimur, agriculturam vocant) artem ratione nixam eo quidem consilio exponere conetur, quo ab agricolis nostris percipiatur et in usum adhibeat, eum profecto oporteat ante omnia hanc ipsam rei rusticæ artem rationalem ab istorum injuriis, criminibus et cavillationibus defendere ejusque dignitatem vindicare.

Equidem non dubito, quin si Latina legerent rusticci nostri, per ipsam hujus dissertationis inscriptionem in invidiam et odium bonorum illorum hominum incurrerem iisque Iudibrio essem vel ob id ipsum, quod mihi in mentem venisset, arbitrari, esse aliquam rei rusticæ artem rationalem, a naturæ cognitione profectam, eamque ruricolis, si quidem maxime proficere velint, ad rerum rusticarum usus cognitu necessariam.

Magna omnino in omnibus vitae humanae partibus jam diu agitata est et etiam nunc agitatur controversia inter eos, qui rationem mentemque et eos, qui usum tralatitium in rebus gerendis sequendum censent; eo tamen perventum jam est, ut in reliquis artibus fere omnibus nemo facile dubitet, quin usus sequi debeat rationem et si qui de eo adhuc dubitent, tamen hanc dubitationem prudenter dissimulent. Aliter res se habet in agricolis. Hi enim homines simplices, simulatione et dissimulatione alieni, non dubitant obstinate negare, esse ullam artis suae rationem. Alienum quidem est ab hoc loco, cum his agricolis, qui se practicorum nomine jactant, digladiari: Attamen eos pro ipsis rationis summo tribunal eitemus eosque accusemus laesae quasi majestatis mentis ac rationis humanae, qua non ullum munus nec majus nec melius naturae benivolentia hominibus concessit.

Quaerimus igitur ex illis:

Nonne annorum unius et viginti spatium praeteriit, ex quo clarissimi Thaér illustrissimum opus de agricultura rationali typis impressum est divulgatumque per totam Europam, ne dicam orbem terrarum?

Et quotusquisque Vestrum est, qui operaे pretium duxerit, id diligenter tractare et quid contineat studiose explorare?

Frustane porro per proxime praeterita decennia viri doctissimi exsisterunt scriptores rei rusticæ et lacunas operis Thaërici explerunt?

Quis est, qui nesciat, jam multis in regnis florere gymnasia ad docendam agriculturam instituta, imo per centum annos in omnibus litterarum universitatibus, quae vocantur, inter ceteras disciplinas camerales agriculturam quoque a Cameralium professoribus traditam esse? vix tamen unum alterumve ex Vestro ordine his operam dedisse?

Ipsi igitur agricolae constanter rei rusticæ disciplinam spernunt neque quidquam ad emendandam suam artem facere posse agriculturam rationale clamant, jam vero agriculturam certis quibusdam praecceptis contineri et in libris explicari posse, apertis verbis negant.

Condonabimus quidem facile interioris ordinis rusticis, quod in usu tralatatio perstant et consuetudinem majorum, ut in reliqua vita, ita etiam in exercendis negotiis ruralibus observant; condonabimus iis, quod interrogati, cur hoc facitis in colendo agro, illud omittitis? respondent, sic fieri necesse esse, quum pater avus et proavus sic fecerint.

Etenim quum optandum sit, ut rusticorum ordo, quoddam quasi reipublicae fundamentum, firmatatem quandam animi sibi servet nec facile a nova quaque re et opinione moveatur, sed simplicitatem potius vitae retineat, quam aliorum ordinum mores et instituta imitetur, ne id quidem aegre ferendum est, rusticos antiquo more agros colere et novum quodque rusticationis genus abnuere. Vix igitur mirandum est, si rusticci, quid quaeque regio ferat, quo tempore optime semina recipient agri, et alia tradi tenerique praecceptis non habent persuasum. Nam omni fere litterarum institutione carentes, a pueris ad exercendam rem rusticam non tam erudiuntur, quam animalium, ratione carentium, instar finguntur: pueruli jubentur greges pascere, tum armenta et equos curare, adulti porro fodient arrantque et patre defuncto hereditarium agrum eodem modo colunt, quo cum a pueris cultum viderunt.

Sed quod agricolae, honesto loco nati, et latifundiorum sive possessores sive conductores sive procuratores negant, rem rusticam ad certa praeccepta, ex physicis aliisque disciplinis petita, reduci posse, id vero prorsus ineptum esse videtur. Attamen inveniuntur haud pauci etiam apud nos agricolae, qui satis esse usum quandam putent et disciplinam agriculturae spernant. Cavillantur agricolas studio litterarum eruditos, qui, quum in gymnasio quodam rurali operam dederint agriculturae rationali, *agricolae theoretici*, ab istis autem ludibrii caussa *rustici latini* appellantur. Libros de re rusticis scriptos nec ipsi legunt neque alumnos, qui apud ipsis ad cognoscendam rusticationem versantur, legere sinunt, metuentes scilicet, ne disciplina nostra eorum mentes pervertat. Neque minus eos libros negligunt, qui nobis statum et conditionem agriculturae in variis terris exponunt (die landwirthschaftliche Statistik). Quidquid enim de agricultura typis impressum est, theoriam nominant, a theoria vero, quasi omnino vana et falsa, abhorrent.

Quod agricolae practici tam male et perverse de rei rusticæ ratione sentiunt, inde mihi ortum esse videtur, quod olim saepius praecetta agriculturae scribendo persequebantur homines ignari, qui sine ipsis agriculturae usus cognitione vix nomina rerum ab ipsis tractatarum memoria tenebant et ex sex libris ante scriptis septimum compilantes inania quaeque ac vana quasi imitatione digna commendabant.

Accedit, quod non raro homines urbani, qui ad alia negotia inepti, facillimam esse putant agriculturam, lectis paucis qualibuscumque de agricultura libris, fundum emunt eumque, usitata villicatione

neglecta, ita inepte administrant, multa pericula faciendo et nova quaecunque antiquis et probatis praferendo, ut paucis annis post rem suam perdant.

Sed neque hos homines neque illos libros revera minuere posse agriculturae rationalis dignitatem, et nihilominus errare, qui solo usu descendam esse agriculturae artem putent, certissimum est.

Quam imperfecta enim et quam manca est haec vulgaris, ab agricultura rationali destituta, institutio practica, qua rei rusticae studiosi fruuntur apud Holsaticos agricolas!

Si quis juvenis, etiamsi honesto loco natus, operam dare rei rusticae in animum induxit, vix rudimentis litterarum depositis, alumnus abit in eujusdam agricolae villam, ubi spectare quidem opera rustica per nonnullos annos potest, operum vero rationes a nemine comperit.

Agricola patronus, quamquam parentes annuum mercedem non mediocrem pro filii victu et institutione solvunt, lucrum insuper ex alumni praesentia facere conatur, illiusque manu et opera utitur. Scribae villico subjicitur alumnus, et per totum diem apud aratores aliosque operarios in campo aut in horreo morari, et ad operarios, ne ab opere faciendo remittant, attendere jubetur. Praeterquam quod leviculas partes custodis operariorum agit, ad alia officia, quae nullius pretii sunt, neque ullum mentis usum requirunt, adhibetur. Ejus enim est, diarium laborum confidere, vehem frumentariam comitari in urbem, demensa domo frumenta ex horreo in culinam afferenda curare, et quae sunt id genus alia. Ita non mirum est, nos agricolas reperi, qui fateantur, se juvenes, postquam diutius, quam per unius anni spatium, in villa quadam Holsatica rei rusticae operam dederint, tamen ne summam quidem ejus agricolationis generis quo villicatio Holsatica (*Holsteinsche Roppelwirthschaft*) continueatur, conspectam habuisse. — Transactis tali modo tirocinii annis, scribae fiunt, et sensim ac paullatim tralatitiam rusticationem perpetuo usu cognoscentes, in ampliorem villici gradum evehuntur neque aliter quam per tot annos viderunt, fundum ipsorum curae mandatum administrant: imo in hac tantum regione, in qua adhuc versati sunt, villam administrare possunt agricolae sola experientia edocti *) — qui quidem, si in alio rerum statu, sub aliis conditionibus, et in alia regione agrum colere coguntur, non sine magno detimento multisque erroribus villicabuntur. Sed quam valde errent, qui solo usu perfectos se fieri agricolas putent, quantumque tempus in hac institutione mere practica, negligentes agriculturae disciplinam, conterant, in dubium amplius vocari nequit ab iis, qui artem agriculturae, quae sit et quomodo in disciplinae formam redigatur, diligenter considerent et perpendant.

A. Agricultura enim inter eas artes est, quae ad naturam ipsam gubernandam et coereendam metam dirigunt, quod sine ipsius rerum naturae cognitione fieri non potest. Natura eam quantitatem et qualitatem et animalium et plantarum, quam homines suae utilitatis caussa desiderant, non suapte sponte, sed quasi coacta hominum arbitrio et industria, gignit. Ipsa autem rerum natura, quum subjecta sit firmis et aeternis legibus neque unquam a legum norma declinet, profecto is, qui naturae vim quandam facit — agricolam hic dico — qui terram colendo, herbas inutiles, a natura sponte genitas, reprimendo, et plantas utiles serendo, perpetuam cum natura conservit pugnam, ut splendidam victoriam reportet, adscendere ad ipsam rerum naturae cognitionem debet, quam disciplinae Physicorum praebent. Certum igitur est, rem rusticam dubiae modo artis et hoc illuc fluctuantis nomen mereri, nisi si agriculturae praecepta a naturae principiis repetantur.

B. Sed quum res rustica etiam quaestus genus sit et lucri causa exerceatur, agricola ut praeter ipsius artis disciplinam rationem quoque habeat necesse est conditionis et status civitatis, in qua vivit, ne quid minimi vel nullius pretii ex fundo adipiscatur opere suo, et opportunitate rei augendae se ipse destituat.

Aliud enim genus seu sistema agricolationis alii praefерendum est aliis in terris: alia est latifundiorum, alia modicorum et tenuium agrorum villicatio. Latifundia enim extensivam, quam vocamus, modici agri contra intensivam postulant villicationem. **) Hoc vero, num fundi alicujus terrae dividi possint sive in latifundia sive in modicos agros, a toto rerum externarum statu, a coeli temperie, a conditione cujuslibet civitatis maximam partem pendet. Sic pro numero incolarum, pro venditionis facultate, pro emporiorum propinquitate, pro portoriis institutis, pro legibus mercium exportationem et

*) Experientia enim aut usus tralatitius, qui praxis nomine venit nostratis, nihil aliud est, quam memoria et imitatio jam ante actorum.

**) Intensiva villicatio hominum multitudine et agrorum paucitate, extensiva contra hominum paucitatem et agrorum multitudine nititur.

invectionem regentibus, pro mercedis magnitudine, aliud genus agricolationis Holsaticus aliud Rhenanus et Wurtembergicus tractat agricola.

Minime enim boni et prudentis agricultae est, eo tantum spectare, ut in quocunque rerum statu semper maximum et frugum et animalium proventum ex agris habeat, sed ut impensis detractis summum lucrum e villicatione faciat.

Ita apud nos latifundia multis ex caussis externis preeferenda sunt modicis agris, et quamquam laxus ager minorem proventum reddit, majus tamen lucrum dat.

Quod igitur negotiatores et mercatores facere solent, ut proficiant, id etiam agricultam facere oportet, id est omnes omnium rerum suarum rationes inire, ut quanto cum labore quantisque cum impensis, quantum fructum capere quantumque lucri in singulos annos facere possit, cognoscat et pro omnium rerum externarum conditione culturam et passionem instituat.

Ex his praemissis sequitur, ut agriculturae disciplina in duas partes inter se diversas discedat, quibus quamquam alia ab aliis scriptoribus nomina iis data sunt, nomen partis internae et externae imponere commodissimum mihi videtur.

I. Pars interna ($\tau\epsilon\chi\nu\iota\eta\eta$) preecepta continet, quibus in ipsa agricultatione utamur, quorum quidem multa principio usu rerum et experientia cognita sunt contrita et vulgaria, posteriorum tamen diligentia ad naturae leges revocata et in certum ordinem redacta. Huic parti variae Physices disciplinae ita in subsidium veniunt, ut nihil obstare videatur, quin agricultura inter Physicae applicatae i. e. in usum vitae humanae translatae et adhibitae partes numeretur.

II. Pars externa ($\chi\rho\eta\mu\alpha\tau\iota\sigma\tau\iota\eta\eta$) ostendit, quomodo preecepta agriculturae, in parte interna proposita, ita adhiberi possint, ut quivis agriculta in quacunque civitate et in quocunque rerum statu summum lucrum e quaestu suo capiat. Quae pars Oeconomiae nationalis nititur preeceptis.

Ambae partes, a prioribus scriptoribus permixtae, a Beckmanno primo et Seuttero sejunctae sunt, sed ab aliis scriptoribus aliter nominantur et tractantur. De parte interna magis quidem nominibus, quam sententiis, variant scriptores. Pro interna dicit Beckmann specialem, Seutter inferiorem, Rau *) die *Kunstlehre* s. die *technische Seite*, Schulze naturalem s. physicam, Schweizer, ut Beckmann, specialem partem. Partem externam (generalem [Beckmann et Schweizer] superiorem [Seutter] die *Gewerbslehre* s. die *mercantilische Seite* [Rau] anthropologicam [Schulze]) tractat Thaer quasi introductionem in agriculturam rationalem ibique in primis de diversis rationibus s. systematis vocationis (über die *Wirtschaftssysteme*) disserit. Hanc partem pro rei necessitate adhuc non esse excutam, queritur Schulze in libello q. i. „Ueber die volkswirtschaftliche Begründung der Gewerbelehras, insbesondere der Landwirtschaftslehre.“ Jena 1826.

Schweizer vero, qui novissime de agricultura rationali disseruit, disciplinam hujus partis necessariam esse negat, quam per se intelligi sensu communi putat. Non enim opus esse disciplina, quae ad lucrum capessendum pertineat, quum quid lucrum det, id sponte agriculta acturus sit. **)

Optime et quam brevissime Trautmann totam agriculturae rationalis disciplinam ita definit: „Die gesammte Landwirtschaftslehre zerfällt nach ihrer Grundbestimmung in zwei Haupttheile, nämlich:

a) „in denjenigen, welcher lehrt, wie die landwirtschaftlichen Naturproducte erzielt und gewonnen werden sollen.“

b) „in denjenigen, welcher von den Mitteln handelt, wie die landwirtschaftlichen Geschäfte zum reichhaltigen Geldertrage geleitet werden sollen.“

„Jener kann sehr füglich mit der Benennung *Productionslehre* bezeichnet werden, dieser hingegen sehr passend *Landhaushaltungslehre* genannt werden.“

Haec sunt, quae generatim et universe de agricultura rationali disserere habeamus, neque amplius defendere dignitatem disciplinae nostrae ab agricolarum practieorum calumniis necesse est. Apparet enim, rusticationis artem difficillimam esse, nec minus docendum villicum, quam sive artificem sive medicum sive jurisconsultum.

Jam vero, ubinam et a quibus viris agricultura rationalis tradenda sit, investigemus.

*) Cf. ejus libellum, q. i. *Grundriss der Kameralwissenschaft oder Wirtschaftslehre.* Heidelberg 1823.

**) „Ueber die Wichtigkeit des wissenschaftlichen Studiums der Landwirtschaft. Dresden 1830.“

III.

Agriculturam rationalem num in universitatibus, quae vocantur, litterarum, an in privis oeconomiae ruralis ludis doceri et disci praestet, quaeritur.

Diurna bella, quae ex novis rebus per Galliam motis orta erant, in primis patriam nostram ita devastarant, ut appareret, studium universorum civium, opes accisas reficiendi, omni modo publice adjuvandum eique prudenter consulendum esse.

Agricultura vero quum omnium quaestuum maxime afflictata esset perpetuis agricolarum direptionibus et vexationibus, reges ducesque nostri agricolis, quorum maxima pars ad inopiam fere redacta erat, optime emendata rusticationis arte subveniendum putantes, privos oeconomiae ruralis ludos s. gymnia ruralia, quibus agricultura rationalis quam celerrime et amplissime vulgaretur, constituerunt.

Exemplo, ut in aliis, ita in hac quoque administrandae reipublicae cura praeavit sapientissimus et benivolentissimus Borussorum Rex, Fridericus Guilielmus Tertius; conciliavit sibi Clarissimum Thaér, cuius jam supra mentionem fecimus, eumque villa Moeglina prope Berolinum sita donavit ad lectiones omnium disciplinarum, quae ad agriculturam rationalem pertineant, cum aliis viris doctis ac peritis habendas, ipsamque villicationem ad rationis normam dirigendam.

Qua in schola multos juvenes rei rusticae studiosos, ex omnibus Germaniae partibus aliquis terris confluentes, sic institutos esse, ut agriculturam edocti haberentur, satis notum est.

Jam antea de Fellenberg Hofwyli Helvetii privatis impensis agriculturae gymnasium considerat. Regem Borussorum imitatus Rex Wurtembergicus Guilielmus Primus villam Hohenheim prope Stutgardiam sedem gymnasii ruralis fecit ejusque moderatorem virum clarissimum Schwerz in regnum suum evocavit anno 1817, quo tempore Wurtembergia horribili annonae difficultate et tantum non fame laborabat. Magna cum laude Schwerz huic gymnasio praeuit usque ad annum 1828. Tum rex virum annis fractum et viribus exhaustum muneris officiis liberavit ejusque in locum Virum generosissimum liberum Barinem ab Ellrichshausen fundi possessorem succedere jussit.

Gymnasium rurale Bavanicum Schliesseimi et Nassovicum Idsteini constitutum celebritatem quan- dam nominis hucusque assecuta non sunt. Novissimi agriculturae rationalis ludi constituti sunt Jenae a professore Schulze, suis impensis, et Tharandi a professore Schweizer, publicis impensis. Extra patriae nostrae limina afferendum est Gallorum gymnasium, quod lingua Gallica institutione agro- nomique vocatur, conditum sumtu publico anno 1827 in villa Grignon, ad Versaliam sita.

Praeter nova haec instituta, in omnibus universitatibus, quae vocantur, litterarum jam inde ab eo tempore, quo Cameralium exstant cathedrae, praecepta agriculturae a professoribus sive Cameralium sive Physicorum traduntur. Duplex haec agriculturae rationalis docendae ratio, quum multis in terris floreat, earum ne alterutra quidem in nostris ducatis necessaria habetur. Quamquam est in universitate nostra, qui eam doceat, Vir Clarissimus, tamen neque agricultae ipsi, quae eorum est stultitia et ignorantia, frequentant scholas sibi apertas, neque juvenes, qui administrandorum publicorum negotiorum participes fieri volunt, agriculturae cognitioni operam dant, solaque jurisprudentia imbuti, ad capessendam rem publicam provolare non dubitant.

Nuper quidem Iversen, agricola Angliae Cimbricae, in libello quodam q. i. Ueber die Nothwendigkeit der Vermagtschifungen mit Land (i. e. der Arrondirung der Aecker) publicam oeconomiae ruralis curam vehementer idque jure requirens, inter alia non modo ut priva agriculturae cathedra in universitate nostra constituatur, verum etiam ut privum gymnasium rurale condatur, postulat. Errat vir bonus, hanc cathedram revera nos deficere, quum agricultura rationalis inter Cameralium disciplinas referenda sit, errat in eo quoque, quod duplēcēm hanc docendae agriculturae rationalis rationem necessariam esse putat.

Nos contra quum doctrinam agriculturae rationalis universitatis cathedris vindicandam esse per suasum habeamus, utilitatem, quam lectiones universitatum ad cognoscendam agriculturam et meliorem rusticationis artem divulgandam praebent cum ea utilitate, quae ex gymnasiorum ruralium institutione exspectari potest comparare et quasi inter se committere animum induximus.

Gymnasiorum ruralium idem fere omnium ordo compositus est in hunc modum, ut, conjuncta institutione theoretica et practica, praeter earum disciplinarum, quibus agricola rationalis operam dare debet, doctrinam, facultas quoque rei rusticae studiosis ipso adspectu et usu cognoscendae agriculturae data sit.

I. Institutio theoretica continet

- a) ipsius agriculturae rationalis doctrinam
- b) variarum disciplinarum, quae agriculturae rationali in subsidium veniunt, praesertim Physicorum doctrinam.

II. Ad institutionem practicam pertinent

- a) villicatio normalis (Musterwirthschaft) i. e. quae ad ipsius agriculturae rationalis normam instituitur villae administratio.
- b) agri experimentales (Versuchsfelder), quibus per experimentorum varietatem spectantur novae atque incertae res agrestes.

Sed haec institutionis theoreticae et practicae conjunctio nec necessaria est neque eam utilitatem, quam spectat, praestat. Vana enim opinio est, uno eodemque tempore felici cum successu agriculturae theoriam et usum (praxin) disci posse. Agriculturae rationalis studium cum variis disciplinis subsidiariis totum discentis animum ita occupat, ut simul praxin exercere non possit nisi cum alteruterius damno, ita ut ex his institutis verear ne semipractici et semitheoretici, ut de hybridis hominibus hybridis utar vocabulis, egrediantur.

Neque quidquam expedit agricolae rationali, rem rusticam tractare, antequam artis sue rationes plane perspectas habeat. Et ut is, qui in universitate litterarum jurisprudentiae operam dat, simul caussas agere nequit, ut pharmaceuticae studiosus, dum Physicorum disciplinis studet, simul in pharmacopolio quodam pharmaceuticam tractare non debet, ita quoque agriculturae operam dare qui vult, artis theoriam cognoscere artemque ipsam exercere simul nequit.

Meam autem opinionem quum in hac re gravissima valere non posse intelligam, eam muniendum tuendamque arbitror. Schweizer igitur, professor agriculturae Tharandtinus, in programmate quodam nuper edito :

Einladungsschrift für die zu Tharandt neu errichtete und mit der daselbst schon längst bestehenden Forstacademie in Verbindung gesetzte landwirtschaftliche Lehranstalt: ita disserit:

„Eine Wirthschaft soll nicht mit der hiesigen landwirtschaftlichen Lehranstalt verbunden werden, „wenigstens nicht zu dem Zwecke, daß der Hierherkommende zugleich mit der Theorie auch das Practische „des Landbaues erlernen könne. Zu dieser Sonderung des Unterrichtes hat man sich durch die Erfahrung bewogen gefunden, daß die jungen Leute auf den Instituten, wo sie die Theorie und Praxis „des Landbaues zugleich erlernen sollen, nur zu leicht die eine über der anderen vernachlässigen. ic. „(pag. 33.)“

Huc accedit, ut id, quod practica horum Iudorum institutio nominatur, nihil fere ad certum firmumque agriculturae usum discendum et usu exercendos agriculturae studiosos efficere possit.

Practicus agricola is merito appellatur, qui artem agriculturae sub quoconque rerum externarum statu exercere ita didicit, ut semper summum lucrum pro impensis factis e quaestu suo trahat. Practica igitur institutio maximam partem quum ad id pertineat, quod nos externam esse agriculturae rationalis partem supra interpretati sumus, villicatione normali cum Iudis oeconomiae ruralis conjuncta comparari vix ac ne vix quidem poterit. Villicationes normales, ut hucusque institutae sunt et ut semper ab horum Iudorum moderatoribus, theoreticis mere agricolis, instituentur, quum publicis impensis habeantur nec lucri causa exerceantur, internam tantum seu physicam agricolationis partem spectant, neque cum tota oeconomia cuique terrae propria cohaerent. Vident quidem discipuli, quemadmodum optima quaesque instrumenta adhibeantur, agri quam diligentissime arentur, occentur, cylindro aequentur, fodiantur; robustissima armenta gravi aere comparata vident, vaccas lactantes, oves praestantissimas et lanosas; vident optimam fructuum qualitatem et maximam quantitatem ex agris provenientem, sed num totius fundi villicatio fructuosa sit nec ne, id non vident.

Fructuosa autem non esse villicationes normales, experientia ipsa docet, quum in iis ea impensorum et acceptorum ratio, quae summum lucrum pro pretio, quo fundus emtus est, spectat, neque habeatur neque haberi possit, si quidem villicationes normales id consilii sequuntur, ut imaginem

proponant agriculturae artis per se quam perfectissime exercitae, quae tamen sub quocunque rerum statu fructuosa ideoque commoda esse nequit.

In omnibus (ut rem uno saltem exemplo illustrem) villicationibus normalibus introducta est continua in stabulis pabulatio (Stallfütterung), qua majorem stercorationem, e majore stercoratione uberiorum messem prodire, agriculturae rationalis pars interna docet.

Hac igitur auctoritate motus, si quis agricola Holsaticus, rationali via edoctus, pabulationem vaccarum stabulariam in villa quadam Holsatica instituat et pecus pastum agere desinat, itaque totum id genus agricolationis, quo pascua alternant fruges (quod quidem, quum ducatu nostro proprium sit, „Hölssteinische Koppelwirtschaft“ nominatur) subvertat, mox rem familiarem dilabi experiatur.

Hoc autem saepe accidit, ut juvenes in gymnasio aliquo rurali instituti postquam fundum emerunt, emendandae artis suae secundum agriculturae rationalis praeepta studio flagrantes, villicationem, quam cognoverant, normalem imitati, sumnum inde detrimentum faciant, eoque ipso agriculturam rationalem omnino ab agricolis practicis contemni et despici, extra culpam non sint.

„Spectasse videntur homines colendo — hic forte milii locus apud Varronem se offert — possint fructus pro impensa ac labore redire; quod si decollat et nihilominus quis vult colere, mente est captus atque ad agnatos et gentiles est ducendus; nemo enim sanus debet velle impensam ac sumtum facere in culturam, si videt non posse refici.“

Si non videt, posse refici: mutamus, in qua re saepius agricultae theoretici, quos gymnia ruralia effundunt, valde peccant.

Agricolas igitur theoreticos per villicationses normales assecuturos non esse practicam institutionem, ex iis, que dicta sunt, nemini opinor, nisi praejudicata opinione occupato obscurum erit.

Neque ad hunc finem assequendum agros experimentales quidquam valere, itidem persuasum habemus. Pro multitudine enim rerum agricolationis novarum et incertarum atque pro fundi caritate singulis quibusque experimentis paullatum spatii concedi potest. Experimenta vero etiamsi in his parvis areis et pulvinis, quibus terra optime et diligentissime culta et in horti modum tractata est, impensis haud computatis, probata vel maxime inveniantur, minime tamen ab agricolis in villicationses, quae lucri causa excentur, introducenda sunt. Quam sententiam uno tantum exemplo perspicue probare juvat.

Nonnulli gymnasiorum ruralium rectores optimam segetum alternationem (Fruchtfolge) per agros experimentales tentari ac probari existimantes, agrum modicum in permultas areas divisorunt, inque aliis aliter segetum vices variandas curaverunt. Quum autem non omnibus annis eodem vultu veniat aestas aut hiems, quaevis segetum successio et quasi rotatio, non nisi decies plus minusve repetita, probare quidquam potest, quod quidem per unius hominis actatem effici nequit.

Sed fac, nos sic experiri posse, quaenam segetum successio plerumque uni alterive agro conveniat, quid hoc experimentum proderit agricolis practicis, quum pro terrae bonitate et aëris temperie uni plagae conveniat, quod alteri repugnet, quum pro labore et impensis alia agrorum experimentalium, alia agrorum villicorum sit cultura, denique quum pro fundorum amplitudine, pro vendendorum fructuum facultate urbiumque propinquitate alia segetum rotatio praeferenda sit alii? Segetum igitur rotatio non ab agricultae cuiusvis, agriculturam lucri causa excentis, arbitrio dependet, sed plerumque a toto agricolationis systemate, cuius ad normam villicationem dirigit. *)

Ridebit itaque agricola Holsaticus, si quis ludi oeconomiae ruralis rector secundum experimenta sua in areis facta ac probata ei esse velit auctor: „vervactum esse inutile, agrum nunquam pascuum cessare, sed restibilem semper quibusque annis aratro exerceri et conseri debere; frumentum excipere frumentum, contra agricolationis rationem esse: necessariam enim leguminum varietatem, solanorum tuberosorum, betarum rubrarum et ipsorum frumentorum vicissitudinem! Et recte quidem ridebit ejus sapientiam, quae nesciat, quantam vim habeant res et tempora, ut ea, quae per se non inepta sunt, tamen rei familiari damnum infligere possint.

Quodsi non amplius dubium est, quin experimenta illa, quum per ea nulla externarum rerum conditionumque, quibus agriculta practicus villicatur, ratio duci possit, ad indagandam segetum optimam

*) Ipsum porro agricolationis sistema non arbitrarium esse, sed cum universa cuiusque terrae oeconomia nationali cohaerere debere, ita ut alia segetum rotatio sequatur villicationem extensivam, alia villicationem intensivam, jam supra demonstravimus.

vicissitudinem nihil fere expediant, ipsas rerum summas, quae hinc conficiantur, insuper jam per se falsas esse arbitramur. Argumento id est:

Aliter in alio agricolationis systemate pastio et ipsa agricultura conjuncta et, aliam igitur sumptus quantitatem ad agros stercorandos suppeditat villicatio. Pro annua stercoratione aut fastigari, ut ita dicam, et quotannis conseri possunt agri, aut leniter tractari debent et interdum cessare.

Pro diversa igitur stercoris quantitate in usitata cujuscunque terrae villicatione diversa quoque est segetum rotatio. In agris vero experimentalibus singulae areae, quibus rotationes tentantur, aequaliter omnes stercorantur: quo fit, ut experimenta ipsa perperam semper fiant et fieri necesse sit, itaque nihil revera probare possint.

Non igitur est, quod gymnasia ruralia practica, quam profitentur, gloriantur institutione, quae haud magni facienda est et pro sumptibus a republica in eam factis non hanc, quam jure postulamus, utilitatem afferit.

Practicus i. e. ad rem suam bene et prudenter agendam aptus redditur agricola rationalis, si cognita villicatione usitata firmitatem quandam villicandi assecutus fuerit, si bene accepta et impensa computat, si disciplina quadam necessaria coercent servorum familiam, si opera rustica, ut cuique temporis aptissima sunt, institui jubet, denique si ita villam administrat, ut summum lucrum e quaestu suo capiat. Quae omnia juvenes rei rusticae studiosi et in ludis oeconomiae ruralis agriculturae rationali operam dantes nec per agros experimentales nec per villicationem normalem discere possunt.

Recte igitur in gymnasio Tharandtino nuper constituto omissa est haec vulgaris ludorum ruralium institutio practica.

Recte professores Cameralium, qui nunquam cesserunt agriculturae doctrina, agros experimentales cum lectionibus conjungendos esse negant.

Jam vero viam patefecisse nobis videmur, ut plane supervacua esse gymnasia ruralia proponere possimus. Ipsam enim institutionem theoreticam, qua sola gymnasia ruralia habent utilitatem, jam universitates litterarum nobis praebent meliusque et uberioris praestare possunt propter id ipsum quod nomen iis dedit, propter universarum litterarum disciplinarumque felicissimam et saluberrimam conjunctionem. In his praesentes sunt Politiae et Cameralium professores doctissimi, qui praeter agriculturam rationalem docent quoque inter multa alia Oeconomiam nationalem, agricolis tam necessariam, et qui sit rerum publicarum et privatarum cujuscunque civitatis status, referunt.

Praesentes sunt Physicorum professores doctissimi, qui libenter, si auditores non desunt, Physicorum disciplinas in usum agricolarum tractabunt; praesentes sunt Historiae, Mathematicorum professores neque artes liberales negliguntur; institutae sunt bibliothecae, rerum naturalium collectiones, omnia denique, quibus hominum ingenium excolitur, universitates praebent.

Quae omnia adjumenta litteraria quum semel in universitatibus adsint, quibus quum rei rusticae studiosi minimis impensis uti possint: cur tandem respublica frustra maximos sumptus impendat ad condendos ludos oeconomiae ruralis privos, qui in docendis et instituendis rei rusticae studiosis ab universitatibus litterarum valde superantur?

In universitatem igitur litterarum abeat juvenis, qui agriculturae operam dare sibi proposuit, ibique rationalem artis suaे institutionem sibi comparet. Neque tamen statim quisquam per unius vel duorum annorum spatium in universitate commoratus, auditis lectionibus, se compotem esse agricolationis opinetur. Imo vero, percepta agriculturae ratione, ad ipsum agriculturae usum cognoscendum et ad opera rustica inspicienda in peritissimi agricolae villam, lucri causa administratam, et in patria seu provincia sua sitam, abeat, ibique intueatur, quomodo et quatenus agriculturae rationalis praecepta in certo quodam rerum statu ad effectum adduci possint.

Postea, si facultatibus non caret, itineri se committat aliasque terras peragret, ut, qui sit ubique agriculturae status, plane cognoscat. Sic experientia eductus, nomen agricultae theoretico-practici merbitur, et in patriam reversus, quamlibet villam sibi comparatam ita administrabit, ut et rem familiarem summopere augeat et in emendanda agricolationis arte vicinis omnibusque civibus, agriculturam exercentibus, exemplo fiat.

IV.

Agricultura, utpote Cameralium disciplina, Cathedris Universitatum, quae vocantur, litterarum vindicatur.

Jam vero non amplius nobis res erit cum agricolis practicis. Libero eorum arbitrio per nos permissum sit, utrum agriculturae rationali operam dare velint, nec ne, et si volent, utrum instituta ruralia adire velint, an in litterarum universitatibus illius disciplinae professoribus operam dare. Neque amplius cum iis digladiabimur, qui, nescio quo gymnasiorum ruralium amore capti, ea unice juvenum rei rusticæ studiosorum rationibus accommodata esse dicunt: quin concedemus, in amplis et locupletibus regnis non sine spe utilitatis praeter cathedras agriculturae, in universitatibus positas, etiam alias ejusdem artis in privis rusticorum ludis posse constitui, si modo, quod caput rei est, inventus fuerit ludi moderator bene doctus et ad juvenum studia regenda aptus.

Progre diamur igitur nunc ad aliam eamque gravissimam caussam lustrandam, quapropter agriculturae doctrinam universitatibus reservandam esse existimamus. Agricultura enim inter Cameralium, quibus, qui reipublicae administrandae participes fieri volunt, operam dare debent, disciplinas jure referenda est.

Cui sententiae, jam saepius a viris doctissimis pronunciatae, quam veram rectamque esse reges amplissimi ipsa regnorum administratione probaverunt, quamvis nihil novi, quod luce publica dignum sit, adjicere possimus, facere tamen non possumus quin paucis demonstremus, quam necessarium sit agriculturae studium iis, qui ad publica negotia se praeparant, quum in nostra civitate hujus verissimae sententiae gravitas et magnitudo non tanti quanti debeat aestimata sit, et earum criminacionum, quae nuper in ducatum nostrorum administrationem conflatae sunt, magna pars inde orta esse videatur.

Mirari quidem minime possumus, agriculturae, utpote singularis Cameralium omnium disciplinae, studium a juvenibus nostris plane neglegi, quum totus Cameralium ambitus minimi habeatur apud nos earumque disciplinarum studium tam inutile et supervacaneum habeatur, ut sola jurisprudentia imbuti, ad capescenda publicae administrationis negotia idonei putentur, et in suprema collegia provehantur.

Nostris demum temporibus, quum a Rege benivolentissimo jurisdictionis a cetera administratione interna sejunctio sancita sit, sperare possumus, fore ut intelligatur, publicam rerum internarum administrationem non minus, quam jurisdictionem, suarum ac propriarum disciplinarum, quae hucusque Camerales nominantur, studium requirere, ideoque earum diligentem tractationem imperandam esse iis, qui se participes fieri velle administrationis internae profiteantur. Tum demum juvenes nostri ad cognoscendum internum civitatis statum tempus sibi sument, tum Cameralium seu, abolito hoc nomine, Politiae dignitas in nostra civitate restituetur, *) tum quocunque in nostra administratione emendatione aut correctione indigeat, felici successu mutari poterit.

Projecto ita factum est, ut Borussiae administratio civilis per quindecim hos annos se erexerit per commodissimam quandam rerum administrandarum quasi temperationem quum regis administristro, cui supra internarum regni rerum cura credita est, et inferioribus singulorum locorum officiis interposita sint collegia media (Mittelsbehörden), ex technicis, ut ita dicam, assessoribus composita, qui, superato Cameralium examine, munus administrativum adepti sunt et rei civium universorum quaestuariae, quam curare et moderari rationibus publicis jubentur, rationem usumque cognitum habent.**) Quo fit, ut administerium Regis supremum nec quorumlibet negotiorum minutis obruatur et iis, quae a collegiis mediis indicantur et pronunciantur, confidere atque aptissimas celerrimasque totius administranda reipublicae rationes capere possit.

Sed ad rem propositam redeamus.

A. Non solum domi forisque tutam rempublicam reddere, cives ab internorum et externorum hostium injuriis defendere, eorum qui regnum tenent, officium est, sed etiam aliis rationibus civium

*) Quae sit Cameralium in universum natura et ratio, ad calcem hujus dissertationis, ne hic longus sim, expōnere conatus sum.

**) Res quaestuariae eas artes complectitur, quae ad preferendas et augendas opes populi corporeas exercentur (das gesammte Gewerbeleben), agriculturam praecepue, fabricationem et mercaturam.

saluti prospicere debent. Innumeris artibus commoditates utilitatesque subministrantur, quibus victus cultusque hominum longissime a bestiarum vita distat. Ut augeantur universorum civium opes, quibus carentes homines nec vita frui neque ad excolendum litteris artibusque ingenium pervenire possunt, legibus et institutis res publica rem quaestuariam moderari debet.

Nostrum non est, demonstrare, quam necessaria sit publica quaedam rei quaestuariae disciplina, atque cura (Gewerbelei): ea enim jam dudum in omnibus civitatibus exercita et a novissimis Cameralium scriptoribus Oeconomiae nationalis practica quasi pars vindicata et studiose tractata est — id tantum hic observandum, inter omnes artes, quae ad rem quaestuariam pertinent, agriculturam primum locum tenere, eamque ob caussam ejus disciplinam publicam esse gravissimam. Oeconomiae ruralis status in quacunque civitate maximam partem ab illis rationibus, quibus collegia regiminis supra agri colarum sortem regunt, pendet ac suspensus est. Hic majorem fere vim habere reipublicae administrationem, quam aëris temperiem aut soli conditionem ideoque non uberrimas et fecundissimas sed optime administratas terras felicissimas esse et quam perfectissime coli, experientia ipsa docet. Ita Lusitaniae natura fertilissimae fundi pessime tractantur: altera agrorum pars vasta deserta jacet, altera nil nisi agros compascuos et saltus publicos minime fructuosos continet.

Longum est, evolvere hoc loco totam oeconomiae ruralis disciplinam publicam, quam copiose tractavit nuper Clarissimus Rau in secunda parte Oeconomiae nationalis, quae inscripta est: „Wolfs wirtschaftspflege, der theoretischen Lehre von der Volkswirtschaft (Nationalökonomie) erster praktischer Theil.“

Rationes fovendae agriculturae publicae quum tam multae sint, ut si omnes tractaremus, fines dissertationis nostrae egredieremur, earum gravissimas tantum exhibere in animo est, ut plane intelligatur, rerum civilium officiales non nisi cognita agricultura publica hujusmodi negotia, a rege ipsis mandata, perficere posse.

Disciplina oeconomiae ruralis publica ad leges dandas easque administrandas pertinet. Quae, leges agrariae sensu laxissimo nominatae, agricolarum statum civilem possessionesque spectare debent.*)

I. Per multa secula clientelae nexus s. feudalitatis vinculum rusticorum ordinem pressit et misserorum agrestium nervos ita incidit, ut aerumnis ac paupertate obruti, omnem vitae hilaritatem perderent et omisso rerum suarum studio, in socordiam compellerentur et ad fraudem inducerentur. Feudalitas quidem jam diu, quidquid ponderis habebat per medium, quod nominamus, aevum, amiserat atque, ut civitatum progressus per tria proxime praeterita secula fuerunt, in umbram abierat: rusticorum tamen onera, quae ex illa clientela propullularant, in totius civitatis damnum continuabantur et nostro demum tempore vincula ista feudalia, neque ingenuo eive digna, nec cum Oeconomiae nationalis praeceps consentientia, plurimis in regnis e medio sublata sunt. Pensionum feudalium in pecunia consistentium importunissimum est laudem s. mortuarium, ex praediis „litonicis“ praestandum, quum rusticos haereditatem adeuentes statim aere alieno obruat efficiatque, ut praediorum servientium pretium jaceat, quin imo ad nihilum saepe redigatur.

Reliquarum praestationum, quae dominis praediorum a rusticis in nexus clientelaris effectum et signum exhibentur, gravissimae sunt angariae indeterminatae, jumentis manibusque praestandae (unbestimmte Frohndienste, sowohl Hand als Spanndienste): quae, quum tam tempore quam numero non definitae sint, intolerandum fere onus imponunt praediis rusticis, nisi ex villici s. inspectoris, ut hodie loquuntur, in humanitatem et misericordiam forte paullulum inclinantis arbitrio solatii quid ac levamenti miseris afferatur.

Solvendus igitur feudalitatis nexus, etiam invitatis dominis, publica auctoritate, et ut rusticis possessiones jure proprietatis habeant, mutanda in certum pecuniae canonem annum onera omnia feudalia quodecumque demum nomen gerant, quum et rusticos valde affligant agricolationique emendandae obstant, nec tamen dominis molestiae rusticorum convenientem praebant utilitatem.

Sed gravissimum hoc negotium publicum quomodo et institui et exerceri possit ab officialibus, qui agriculturam ignorant, nec quid impedimento, quid adjumento sit huic arti, dijudicare possint, non videmus.

*) Recete quidem ante annos viginti et unum Cl. Thaér ita judicari potuit: „Wir haben wohl deshalb noch keine „der Landwirtschaft angemessene Legislatur, weil wir keine Wissenschaft derselben hatten; denn wie könnte der Gesetzgeber ein so verwickeltes Gewerbe richtig ins Auge fassen, von dem er nur einseitige Begriffe bekam?“ (Rat. Ldw. p. 20.)

Nunc est quidem agriculturae disciplina ejusque scholae sunt apertae, sed auditores artis utilissimae et reipublicae administratoribus cognitu necessariae desiderantur.

II. Idem de decimis valet, quae principio a sacerdotibus ex preecepto quodam divino exactae sunt, deinde in aliorum quoque possessionem venerunt. Decimae quum ex agrorum proventu, semine et culturae impensis non deductis praestentur, multo majorem quam decimam quaestus ex agris reduntis partem absorbent, *) eaque pars eo major est, quo plures operas et impensas requirunt plantae in agro satae, ut linum, vitis, herba Nicotiana, solana tuberosa, isatis tinctoria, alia, qui fructus propter decimationem saepe nullo cum lucro coli possunt. Inde sequitur, decimas multo majus damnum afferre his terris, quibus villicatio intensiva accommodatissima sit, quam iis, quae villicatione extensiva utantur. Decimae igitur aut omnino antiquandae sunt, (ita tamen ut damnum sacerdotibus aliisve dominis decumanis alio modo resarciantur), aut, si id fieri non potest, ad certos quosdam fructus restringendae et ita coercendae sunt, ut arbitrariam agrorum culturam non impediatur. Quae res quum publice expedienda sit, regis administrari et mandatarii, hoc munere fungentes, vitia multa committent, si agriculturae cognitione vacant.

III. Praeter feudalitatis vincula et decimas aliae quoque institutiones agrariae, libero quidem liberorum hominum consilio constitutae, sed jam obsolescentes, abrogandae sunt, ut communio agrorum, quae priorum seculorum conditioni aptissima, nostro tempore summopere agriculturae emendationem impedit, quum singulis rusticis arbitrium, semel ad vetera instituta adstrictum, demat, omnes eandem segetum vicissitudinem, idem messis, idem pascui tempus tenere cogat, et, omnibus omnium agris per mixte jacentibus, villicationis impensas augeat. Communio igitur agrorum jussu principis antiquanda (ut jam dudum in nostris ducatis factum est), et aptae agrorum continuationi (Arrondirung) publica cura subveniendum est. Viros agriculturae peritissimos esse eos, qui ad instituendam hanc disciplinae oeconomiae ruralis publicam curam eligantur, non sufficit: collegii quoque supremi, internas regni res moderantis, assessores agriculturae rationem et usum plane cognitam habere necesse est.

Cujus rei neglectus, quantum damni afferat agriculturae, Iversen noster perspicue in libro super laudato demonstravit. **)

Omnibus his aliisque impedimentis meliori agricolationi obstantibus e medio sublati, superest alia gravissimi ponderis quaestio, num respublica certum quandam ambitum praediorum rusticorum legibus circumscribere debeat, an praediorum divisionem cuiusvis rustici arbitrio permittere possit. Cui quaestioni, in controversiam saepe adductae, universim neque ajens neque negans (id quod omnes fere scriptores, in alterutram partem euntes, fecerunt) satisfacit: sed ex villicatione cuique terrae necessaria solvenda ea esse videtur. Ubi enim totus rerum externarum status villicationem extensivam requirit, latifundia praeserenda sunt itaque praedia rustica individua esse debent; ubi intensiva villicatio institui potest, modici agri majus lucrum dant et vel minimi ad alendam rustici familiam sufficient. Sic in nostris ducatis si praediorum divisio rusticis concessa fuerit, et praedia multo minora quam nunc sunt facta fuerint, paupertas rustici ordinis oriatur et nimia hominum frequentia molestias civitati creabit: in Rhenanis contra regionibus, in Palatinatu, Alsatia, Wurtembergiae campis (non montibus), indefinita agrorum divisio sine ullo reipublicae detimento concedi potest. ***)

*) Quare non mirum, si saepe hic graves rusticorum fraudes occurruunt, quas reprimi nullo modo posse, ipse in praefectura Hattersleensi nostra, quae sola decimationem retinuit, expertus sum.

**) „Seit Aufhebung der Landcommission sind wir in unseren ökonomischen Angelegenheiten Juristen preisgegeben. „Findet die Rentekammer es nicht nothig, sich über unsere Gesuche und Beschwerden von dem Landwesens-Commissair Bericht abzustatten zu lassen, so wird alles durch die juristischen Behörden, durch die Amtshäuser nach Vernehmung der Hardesvögte abgemacht. Kann und darf aber die Rentekammer sich auf Berichte und Vorstellungen juristischer Beamte verlassen, die weder praktische noch theoretische Kunde von dem verwickelten Geschäfte der Landwirtschaft haben? Und werden diese nicht verleitet werden, Grundsätze anzunehmen, die dem Gemeinwohl des Landmannes nachtheilig sind? Glücklicher, als der Bauernstand, sind hinsichtlich ihrer Beamten, die anderen Stände u. s. w.“ Ueber die Nothwendigkeit der Vermagstshüfungen S. 46 — 52.

***) Hanc necessariam extensivae et intensivae villicationis rationem non habens, etiam Rau universim praediis modicis priorem locum concedit: „Bei dem gröferen Roh- und Reinertrage, welchen mittlere und kleine Güter bei guter Behandlung hervorbringen, bleibt auch eine grötere Gütermenge zum Verkauf an die übrigen Volksklassen übrig.“ (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre S. 297 ff.) Romani quoque scriptores in hac re peccant, quum omnino modicos agros preeferant. Satius esse censebant, minus serere et melius arare, nec dubium esse, quin minus redditus latus ager non diligenter cultus, quam angustus eximie. Modicum agrum non impedire quominus dominus omnia inspiciat et administret, latifundiis autem et uberiorem agrorum fructum et rei rusticæ scientiam perire.

Cf. Hermanni dissertationem, quae inscripta est: Sententiae Romanorum ad oeconomiam universam s. nationalem pertinentes. Erl. 1823.

Legitima igitur, an arbitraria praediorum rusticorum magnitudo necessaria sit in quoque regno nec ne, hoc agriculturae cognitione destituti regis administri decernere quomodo possunt?

Hactenus de disciplina oeconomiae ruralis publica. Ad aliud igitur administrationis internae genus nos convertamus et huic quoque subvenire agriculturae cognitionem exponere conemur.

B. Porro considerantibus rerum publicarum administrationem, rei quaestuariae ideoque etiam agriculturae cognitioni superstruendam, imprimis nobis cura aerarii publici occurrit.

Ad perficienda consilia publica, quae universorum civium salutem spectant, opibus s. pecunia opus est iis, qui regnum administrant.

I. Publicarum expensarum alicui parti cavent praedia publica (die Domainen), quorum varius usus est: nam aut aerarii expensis et acceptis coluntur (Selbstadministration) aut in certos annos locantur (Zeitpacht) aut canone i. e. vectigali emphyteutico imposito venduntur (Erbpacht), latifundiis in modicos agros distractis. Cujus rei rectas haberi rationes totamque praediorum publicorum curam non nisi cognita agricultura geri posse a regis administris et civilibus, quis est, qui non videat?

II. Sed maximam sumtuum publicorum partem sustinent hodie civium tributa, in quibus imperandis et *a)* magnitudinis et *b)* aequae distributionis ratio est habenda: qua neglecta saepe civitates conturbatae et in praecipitem casum conjectae sunt, ut Galliae exemplum docet.*

a) Merito igitur commendatur summa eorum principum pietas, qui non coeco quodam impetu sequuntur exactorum consilia, sed re ad deliberationem et aequitatem revocata, tributa ita imponunt, ut et obvenienti necessitatibus occurratur et civium facultates non exhaustantur. Itaque honestis rationibus, civium conditioni accommodatis, augeantur publicae opes, ne civitas inops deseratur aut privatorum opes adeoque sanguinem quasi exugere et absorbere principes cogantur. Sed aptae tributorum imperandorum rationes ut habeantur, non sufficit sola eaque vel honestissima principis voluntas: prudentia quoque administris aerario publico praefecti ceterorumque virorum, vectigalium munere fungentium, deficere non potest, ne gravior civibus, quam pro quaestuum fructu census imperetur. Maxime vero rei agrariae consulendum in tributis imperandis et agriculturae ipsius ratio ac vis consideranda, quid ea sustinere quid pati, quid efficere possit ac debeat.

Sed quo pacto vectigalium magistri magnitudinem onerum, quae agricultae praestare possunt, publicorum, dijudicent, si agriculturae statum et oeconomiae ruralis quaestum non ex omni parte habent perspectum?

Jure scilicet agricultae nostri, rustici praesertim ordinis, tributorum gravitate se gravissime premi questi sunt inde ab eo tempore, quo temerarium illud et plane novum tributi genus quod mensae publicae obligatio (Reichsbankhaft) nominatur, est impositum. Hoc enim tributum non ex annuis oeconomiae ruralis redditibus praestari posse, sed ex facultatum capite nationali (Nationalvermögen) solvendum esse ejusque magnam partem absorbusse, neminem latet. Immodicus hic publicorum onerum, agricultis impositorum, numerus efficit, ut tot creditorum concursus per hos annos ruri existerent et tot praedia quamvis in frugifera ducatum nostrorum parte orientali sita, sub hasta vaenirent; efficit idem, ut rusticorum collectae, in communitatum aerarium alendis pauperibus confectum solvendae, (gezwungene Beiträge zur Armenkasse der Gemeinden), in dies accrescent. Is denique tributorum cumulus in duabus Slesviensis regione occidentali, a Frisiis habitata, rerum statum eo usque perduxit, ut jam agris ac sedibus quasi majorum laribus fociisque cedere incolas sit necesse et tenues illic aratores alienorum inopia perituri sint, nisi si cito extrinsecus ipsis subveniat sustentatio.

b) Praeterquam, quod principes nimiam tributorum magnitudinem vereri debent, summam quoque in indicendis tributis adhibeant diligentiam necesse est, ne ulla tributorum iniquitas subrepatur, ne alius praefatio oneretur, et alius plus, alius minus conferat. In quo vel sub optimo et justissimo principe saepe peccabitur, si vectigalium magistri rei quaestuariae, cuius status regere debet tributorum impositionem, intelligentia carent, nec quomodo quibusve conditionibus cives quaestum parent, compererunt. Antiquis quidem rei publicae Romanae temporibus pietas in patriam omnium animos ita movit, ut nullum subirent fraudis periculum magistratus, si ipsi cives ipsorum bona in censura profiterentur: postremis

* Saepe quum magistri aerarii conficiendi extiterint, qui principes ad inusitata vectigalium genera impellerent urgerentque, eae civitates felices sunt habendae, in quibus cautum est, ne ullum tributi genus nisi rogatis et consentientibus civium ordinibus imperetur.

vero temporibus quum vitia fraudesque abundantius propullarent, cives per jusjurandum adacti sunt. Quod jam per se non probandum erat, quum civibus perjurii occasio daretur, et minime sufficeret apud nos nos populos, quibus ditissimus quisque celare mallet facultates, quam reipublicae succurrere. *)

Ergo publica cura, quum penes possessores professionis dubitatio fraudisque suspicio se offerat, designari civium opes necesse est. Et quod ad agricolarum ordinem attinet, fundorum catastrum, quod vocant, conficiendum, explorato praediorum statu per certos ad id constitutos censores s. peraequatores.

Hoc negotium publicum, ut gravissimi ponderis est, ita non sine accurata oeconomiae ruralis scientia recte perfici potest. Etenim non modo respiciendum praeiens agrorum pretium neque cognoscere soli bonitatem sufficit, sed etiam villicationis impensa diligenter sunt computandae, quo exploretur lucrum, quod impensis detractis ex agris redeat (der Reinertrag).

Quarum rerum quopacto justas rationes inire possunt peraequatores, si agriculturae sunt imperiti, si disciplinae nostrae et internam et externam partem ignorant? Superiores porro vectigalium magistri, et qui collegio aerarii publici supremo a consiliis sunt, quomodo peraequatorum negotia moderari et exputare possunt, si ipsi agriculturae scientia sunt destituti?

Tum enim aequitas tributorum constitui nequit. Vidimus, quod ad nostram civitatem attinet, iniquitatem hanc in efficiendo catastro, quod tributorum inde ab anno 1802 impositorum (der Grundsteuer und der Reichsbankhaft) et porro imponendorum continet normam. Peraequatorum ignorantia factum est, ut sub benivolentissimo Rege tantopere a vero aberraret haec tributorum impositio, quamquam ipse Rex veteris, quam dicunt, matriculae (Besteuerung nach Pfingen) iniquitatem evitare voluerat. Quadruplicem quatuor agrorum rationem iniri lege jussit: sed et agrorum ambitus non accurate descriptus est et praediorum aestimatio tam falso instituta, ut saepe sterilibus agris majus tributum, quam fertilissimis sit impositum. Plurimi enim peraequatores, agriculturae et Cameralium ceterorum studio minime imbuti, in aestimandis agris confidere coacti erant communitatum praefectis (den Bauervögten, Sandmännern), qui quidem, si callidi erant et cati, minus, quam par erat, agrorum pretium profiteri studebant.

Corrigendum igitur — id quod jam omnium agricolarum versat animos — praediorum catastrum: quod felici successu effici non potest, nisi peraequatores et qui iis praefecti sunt vectigalium magistri in Universitate nostra agriculturae et omnino Cameralium studio operam dare severa lege obligantur.

Sic agriculturae cognitione quam necessaria sit iis, qui moderari internam reipublicae administrationem volunt perspicuum nos reddidisse speramus atque omnino demonstrasse quod propositum nobis erat:

Agriculturae doctrinam summo jure cathedris universitatum, quae vocantur, litterarum esse vindicandam.

*) Romanorum patricii, ut summos honores sibi vindicabant et ordinis dignitatem obtinere studebant, ita majorem quoque onerum publicorum partem sustinere non detrectabant: nostrorum contra populorum patricius ordo semper exemptionem tributorum petivit. Cf. Hegewisch Römische Finanzgeschichte.

EXCURSUS de re camerali Germaniae.

Duae seculo proxime praeterito excolendae celerius rerum publicarum apud nos administrationis extiterunt caussae:

I. Quod in universitatibus litterarum professores sunt constituti, qui proprie ac praecipue Cameralia, quae vocant, docere juberentur: et primum quidem ante centum circiter annos Halae et Frankfurt ad Viadrum.

II. Quod ea doctrina, quam Adam Smith de oeconomia publica exposuit inter nostros divulgabatur, praecipue a professoribus Sartorio et Luedero, Gottingae docentibus.

Sed ut in omnibus rebus humanis experientia ipsa antecedit accuratae cognitioni et subtili rationi, ita non poterat fieri, quin civitatum administratio, a parvis initii profecta, pericula quasi faciendo varia, in multos errores vitiaque multa incurreret. Qua re non mirabimus, sero demum illam regularum administrandae reipublicae copiam, per seculorum decursum cumulatam, in disciplinae, cui Cameralium nomen est datum, formam ac quasi corpus redactam et inter ceteras litteras in universitatibus docendas receptam esse.

Vox Camera — unde ipsius doctrinae nomen — apud Francos significat primum cellam, praesertim cubiculum imperatoris (inde Camerarius idem quod patrio sermone *Kammerherr*), deinde eum palatii locum, in quo opes principis i. e. aurum et argentum, copia armorum et vestimentorum servabantur. Primarius enim fons reddituum principis cuiuslibet antiquitus regnantis praedia ipsius fuere, administrata a villicis, qui, detractis impensis domesticis, reliquos terrae fructus, linta, et varia utensilia, ab opificibus villarum confecta, in aulam principis vehenda ibique in camera principis deponenda curabant. Quare principum praedia nominabantur: *Kammergüter*. Camerae administratio commissa erat certis quibusdam officialibus, qui cellae praefecti — *Ressner*, *Amtleute* — nominati, arte scribendi jam magis in usum recepta, in codicem referebant accepta et expensa. His praediorum privatorum redditibus principes non solum privatis ac domesticis sumtibus faciendis sed etiam impensis publicis i. e. sumtibus itinerum et bellorum faciendis et militibus conducebant pares fuerunt.

Jam enim desierat evocatio liberorum civium ad patriam defendendam (der Heerbann) neque amplius omnes Germani viritim sub ducibus, qui, primi tantum inter pares, ab ipsis delecti erant, contra hostes exibant, sed ditissimi quique et potentissimi fundorum possessores suo nomine suoque sumtu bella gerebant, quum nondum receptum esset exigendi a populis tributa artificium.

Tali modo primum Francorum Salicae stirpis bellum in Gallia contra Romanos est gestum.

Expugnata hostium terra, praeda inter comites dividebatur, sed praedia devicti principis princeps victor sibi vindicabat eorumque sicut paternorum praediorum redditus ad sumtus et privatos et publicos adhibebat. Quo factum est, ut cuncta illa praedia, e quorum administratione res Cameralis originem duxit, mox publica bona haberentur.

Exacto aliquot seculorum spatio, multa principum praedia largitionibus perierant, quippe donata monasteriis, abbatibus, clientibus, virisque apud principem gratiosis; multae villae, ad dignitatem urbium imperialium erectae, factae erant liberae civitates, soli imperatori subjectae; aliae, prius feudo datae comitibus et vasallis, imperatori erectae fuerant ab istis, qui officia feudalia negligentes ipsorum agrorum beneficiariorum hereditatem usurpaverant. Quo factum est, ut imperatores, imminutis ita redditibus simulque auctis sumtibus in aulam splendidam bellaque diurna impendendis, novos fontes aerario aperire coacti, e juribus quibusdam dominicis ex. g. e jure signandi nummos (*Münzregal*), fodiendi et vendendi salis, jure metallorum quaestum facere studebant.

Facillime autem hoc quaestus publici genus in mentem venit regibus, quum jam antiquae Germanorum urbes, jure municipiorum Latinorum usae, jus notandi effigie nummos exercerent et Romanorum antea imperatores salinas et metalla locasse decimamque iis imposuisse, Germanis haud ignotum esset.

Longe plurimum valebat jus dominicum, quod ad portoria instituenda pertinebat. Portorium his temporibus tributum fuit, quod hospites pro via territorium principis cum mercibus transeundi pendebant.

Facili negotio novos, de quibus modo diximus, redditum fontes jura dominica usurpabant principes, quum tum temporis opinio ubique invaluisse, terrarum bello acquisitarum fundum ad principum proprietatem et mancipium pertinere.

Portoria mox in id genus vectigalium, quod hodie indirectum nominamus, versa et diversissimis formis, nominibus, et conditionibus exacta sunt. Portoria viaria imposta, ubi viae stratae nusquam conspiciebantur.

Quid, quod principes ubi flumina nulla fuere, terrae continentis pontes injicere et a peregrinantibus vectigal exigere non verbabant?

Praeterea tributa in singula Iudeorum capita imposta sunt; Judaei enim magis Helotum, quam clientum peregrinorum loco apud Germanos habiti et quasi mancipium fisci publici tractati sunt, unde Iudei medio, quod dicunt, aevo *Kammerfnechte* nominantur.

Tandem ex administranda jurisdictione quaestum sibi parabant imperatores, maximas et prope intolerandas caussarum capitalium muletas dicentes, nimiumque sumtuum forensium pretium constituentes. Sed frustra redditus ita aucti fuisse videntur. Imperatores continua et sumtuosa bella in Italia gerentes, fere semper inopia pecuniae laborabant et fructuosissimos quosque et quaestuosissimos redditus comitibus et ducibus imperii pigneraverant.

Sed ut jam admodum perplexa erat vectigalium ratio et in multas res extensa, ita jam sentiebatur necessitas, rei cameralis in meliorem ordinem redigendae et ad certam normam exigendae. Correcta igitur est sub finem medii aevi et melius ordinata res rationaria (Kameral-Rechnungswesen) ad exemplum emporiorum, quorum bona publica jam diu a decurionibus eodem modo administrata erant, quo negotiatores tabulas confidere et rationes acceptorum et expensorum computare consueverant. Deinde eodem tempore, quo curiae judiciales supplevere antiqua Germanorum judicia, pro singulis administratoribus collegia administranda rei camerali sunt praefecta.

Omnino exente medio aevo eodem fere tempore tales rerum mutationes factae sunt, ut facile intelligamus, fieri non potuisse, quin cum hominum moribus etiam civitatum status prorsus mutaretur, quo retulerim praeципue Americam detectam, emendatam a Luthero religionem Christianam et inventam artem typographicam.

Institutis militum copiis perpetuis, (stehende H^ere) nec tam crebro nec tam acriter gesta sunt bella et negotia civium quotidiana non toties, quoties antea calamitate bellorum interpellata. Huc accessit, ut principes opinio teneret, prospiciendum esse civium opibus ac pecuniae acquirendae studio. Tutelam igitur, ut ita dicam, suscepient omnium artium, a civibus quaestus caussa exercitarum, ut agricolationis, fabricationis, mercatura: aliarum merorum monopolium constituebant, aliis conficiendis praemia proponebant, aliarum fabricationem adjuvabant eo consilio, ut eadem ex aliis terris non importarentur; denique cujuslibet negotia disciplina publica tuta reddebant.

Inde orta sunt nova regiminis officia et negotia, quae, quum rei camerali simiores essent, quam rei judiciali, iisdem collegiis supremis, quae rebus vectigalibus et ad redditus principum pertinentibus praeerant, sunt commissa.

Cujus collegii consiliarii ceterique administratores camerales quum gubernare civium rem quaestuariam jussi essent, eandem cognoscere debabant — quae cognitio mox conversa est et composita in artis oeconomicae urbanae et rusticae disciplinam (die Lehre von der Stadt- und Landwirtschaft).

Non modo haec artium quaestus caussa exercitarum doctrina a primis professoribus, Cameralia docentibus, exulta, sed etiam consilia varia, ad securitatem publicam domi muniendam capienda, in disciplinae formam redacta sunt. Postquam igitur novae hae disciplinae, ut ita dicam, administrativae veteribus adjunctae erant, monstrum illud doctrinae, mira omnium rerum colluvies, orta est, cui nomen Cameralium dabant ejus doctores: profecto non certa quaedam disciplina, sed notitiarum inter se diversissimarum cognitio, quae omnino unitate et rationum et regularum carebat.

Progressos in his litteris esse eos, qui primos Cameralium doctores excipiebant, non animadvertisimus.

Notamus hic Dithmarum, qui librum suum inscripsit:

„Einleitung in die ökonomische, Polizei- und Kameralwissenschaft 1745.“ et

Darriesium, qui hunc librum conscripsit:

„Erste Gründe der Kameralwissenschaft, darinnen die Haupttheile, sowohl der Oeconomie als auch der Polizei und besonderen Kameralwissenschaft dargestellt x. Jena 1756.“

Discernit enim Darries res camerales sensu stricto i. e. res ad principum redditus pertinentes a Cameralibus sensu latiore, quae totam internarum rerum publicarum administrationem, excepta re judicaria, complectantur.

Sed quassati sunt muri et labefactum totius disciplinae nostrae fundamentum doctrina illa, quam Smithius de oeconomia publica exposuit. Inde quidem collegia, internis civitatum rebus administrandis praeposita, certa ac firma consilia capere et immutabilem administrandi normam acceptam habere videbantur, monstratis a Smithio redditum et privatorum publicorum fontibus, agnita omnium artium a civibus exercitarum i. e. agricolationis, fabricationis, mercatura: libertate, investigata pecuniae et fidei vice pecuniae repraesentatae fungentis (Credit) natura et ratione.

Multum praeterea ad mutandam disciplinae nostrae conditionem valebant philosophia Cantiana et res novae in Gallia motae, propterea quod, patefacta jam via rationali, viris hujus aetatis doctissimis fundandae verae prudentiae civilis facultas erat data. Ab his constituta est Politiae μονάς (si licet graeco verba, optime, quod velim significanti, ut) et singulae administrationis divisiones vindicatae sunt ipsius Politiae partes, ita tamen ut, disciplina Camerali plane rejecta, Oeconomia publica (National-Oeconomie), a Smithio primum illustrata, firmum jecerit fundamentum duarum disciplinarum, quos scriptorem perspicacissimum Rau sequentes, nominamus nostro sermone:

I. Volkswirtschaftspflege (Gewerbe-polizei).

II. Finanzwissenschaft.